

تبیین مؤلفه‌های معیشت پایدار در شرایط خشکسالی (مورد مطالعه: تعاونی روستایی امیرکبیر شهرستان شیراز)

پوریا عطائی^۱، معصومه عامریان^۲، نسیم ایزدی^۳

چکیده

معیشت پایدار به معنای حمایت از رفاه انسانی از طریق اقداماتی در جهت ارتقا سلامت انسان، آموزش، فرصت‌ها، اطمینان از محیط زیست سالم و استاندارد برای زندگی است. معیشت پایدار از ابعاد کلیدی توسعه پایدار روستایی است که در آن توجه جدی به معیشت و تحول آن و نیز شیوه‌های برطرف کردن چالش‌های پیش روی آن از ضروریات توسعه روستایی به حساب می‌آید. لذا، این مطالعه با هدف بررسی مؤلفه‌های معیشت پایدار در شرایط خشکسالی در بین اعضای تعاونی روستایی امیرکبیر شهرستان شیراز، به اجرا در آمده است. این تحقیق توصیفی به شیوه پیمایشی و با ابزار پرسشنامه صورت گرفته است. جامعه آماری ۱۳۰۰ نفر از اعضای تعاونی روستایی امیرکبیر شهرستان شیراز بود که براساس جدول رجسی و مورگان ۲۹۷ نفر برای نمونه انتخاب شدند و اطلاعات لازم از آنان گردآوری شد. روایی پرسشنامه توسط اساتید و متخصصین در این زمینه و پایایی آن از طریق انجام مطالعه راهنما و محاسبه آلفای کرونباخ به تأیید رسید. یافته‌ها نشان داد که پنج مؤلفه تعیین کننده معیشت پایدار اعضای تعاونی از وضعیت مناسبی برخوردار نمی‌باشند. بر همین اساس، پیشنهاد می‌شود که در شرایط خشکسالی رویکردی تنوعی از معیشت برای خانوارهای روستایی در نظر گرفته شود تا از این طریق معیشت اعضای تعاونی به سمت پایداری سوق پیدا کند.

واژگان کلیدی: معیشت پایدار، خشکسالی، تعاونی روستایی، توسعه روستایی.

^۱ دانشجوی دکتری ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس

^۲ استادیار دانشکده کشاورزی سنقر، دانشگاه رازی کرمانشاه

^۳ دانشجوی دکتری ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه بوعلی سینا همدان

مقدمه

افزایش سریع جمعیت و محدود شدن فرصت‌های شغلی، معیشت و زندگی بسیاری از روستاییان را بیش از پیش با مشکل مواجه کرده است. با این وصف خانواده‌های روستایی با محدودیت‌های مختلفی مواجه‌اند. اغلب محدودیت‌های جدی به درآمد ناچیز آنها برمی‌گردد. معیشت بسیاری از روستاییان و به خصوص کشاورزان به آب وابسته است. با توجه به مشکلات بسیار زیاد موجود، آژانس‌های توسعه بین-المللی، پروژه‌های توسعه محلی را در چارچوب رهیافت معیشت پایدار به اجرا درآورده‌اند تا از این طریق سبک زندگی کشورهای در حال توسعه را بهبود بخشند. معیشت پایدار می‌تواند از طریق مشارکت و برنامه‌های مردم‌محور و منطقی به دست آید (Carney, ۱۹۹۸; Ashley, ۱۹۹۹). معیشت شامل قابلیت‌ها، دارایی‌ها و فعالیت‌های مورد نیاز برای داشتن یک زندگی متوسط است و هنگامی از پایداری برخوردار است که بتواند از استرس و فشارهای زندگی بکاهد و توانایی‌ها و دارایی‌ها را در حال و آینده حفظ و ارتقا دهد و طوری نباشد که منابع طبیعی را از بین ببرد (Chambers & Conway, ۱۹۹۲). معیشت ناپایدار یک مشکل عمده خانوارهای روستایی است. بسیاری از مطالعات، تلاش‌های قابل ملاحظه‌ای برای شناخت شاخص‌های مناسب معیشت پایدار داشته‌اند. کمیته فیزیکی شاخص زندگی (PQLI) توسط موریس (Morris, ۱۹۷۰) به منظور سنجش تفاوت شاخص‌های توسعه اجتماعی استفاده گردید (Linderberg, ۲۰۰۲). علاوه بر آن، UNDP (۱۹۹۸) شاخص جدید توسعه انسانی را به منظور سنجش برون‌دادهای توسعه اقتصادی و اجتماعی توسعه داد. اگر چه شاخص‌های بسیار زیادی برای تجزیه و تحلیل معیشت پایدار در نظر گرفته شد، اما آنها تلفیقی از شرایط اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی نبودند. بنابراین، شاخص‌ها می‌بایست با شرایط و ویژگی‌های خاص اقتصادی-اجتماعی هر منطقه باشد (Dumanski & Pieri, ۱۹۹۶; Rasul & Moser, ۱۹۹۶). نتیجه گرفت که شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، کار، زیرساخت‌ها و مسکن از ضروریات تجزیه و تحلیل معیشت و کاهش آسیب‌پذیری خانوارهای فقیر روستایی است. رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۹۳) اتخاذ رویکرد تنوع معیشتی را منجر به تاب‌آوری بیشتر خانوارهای روستایی در شرایط خشکسالی دانسته‌اند.

در رویکرد معیشت پایدار روستایی، هدف اصلی، اتکا بر دارایی‌ها و سرمایه‌های اصلی (انسانی، اجتماعی، مالی، طبیعی، نهادی و فیزیکی) موجود در روستا به عنوان منابع اولیه و اساسی تأمین معاش روستایی است (سجادی قیداری و همکاران، ۱۳۹۵). روستاییان برای دستیابی به معیشت پایدار نیازمند دامنه‌ای از دارایی‌ها هستند. کمبود دارایی‌ها روستاییان را مجبور به استفاده از انواع مختلف منابع برای زندگی و زنده ماندن می‌کند. بنابراین، تلاش برای تأمین معیشت ممکن است پایداری محیط زیست را به خطر بیندازند. منظور از سرمایه انسانی، مهارت‌ها، دانش، توانایی انجام کار و سلامتی است که تمام اینها افراد را قادر به پیگیری استراتژی‌های معیشتی و دستیابی به اهداف معیشت می‌کند (DFID, ۱۹۹۹). رهیافت معیشت‌های پایدار برای فهم تفاوت توانایی‌های خانوارهای روستایی در مقابله با بحران‌ها است (Edward & Ellis, ۲۰۰۱). چارچوب‌های معیشت‌های پایدار توسط کارسول (Carswell, ۱۹۹۷) توسعه یافت و اسکونز (Scoones, ۱۹۹۸) پارادایم معیشت پایدار را به جوامع محلی، ملی و بین‌المللی در کشورهای در حال توسعه تغییر داد. سازمان‌های غیردولتی نظیر آژانس غیردولتی ژاپن، بنگلادش و اوکسفام (Oxfam) از چارچوب‌های معیشت برای مفهوم معیشت پایدار استفاده کرده‌اند (Frankenberger et al., ۲۰۰۷; Bhandari & Grant, ۲۰۰۰). در مورد معیشت پایدار و ویژگی‌های آن تفاوت‌های مهمی در بن محققان وجود دارد. Chambers (۱۹۹۲) & Conway پنج ویژگی را در نظر گرفته‌اند که منابع انسانی، دارایی‌های فنی، منابع طبیعی، دارایی‌های اجتماعی و اقتصادی، شاخص‌های حیاتی در سنجش معیشت پایدار می‌باشند. برخی دیگر از محققان معتقدند که رشد جمعیت، یک مشکل زیست‌محیطی اولیه است که بر سیستم‌های اکولوژیکی، بیولوژیکی و غیر زنده تأثیر می‌گذارد و می‌تواند یک شاخص بحرانی برای تولید غذا و معیشت پایدار باشد (Pimental, ۱۹۹۶). همچنین، برخی بیان داشته‌اند که فقر روستایی با کمبود زمین و معیشت ارتباط قوی دارد که باعث ناتوانی روستاییان در انتخاب گزیدارهای شغلی غیر کشاورزی در طی فصول غیرزرعی می‌شود (Ellis & Mdoe, ۲۰۰۳).

احمد و همکاران (Ahmed et al., ۲۰۱۰) از رهیافت معیشت پایدار برای صیادان میگو در بنگلادش استفاده کردند و نتیجه گرفتند که صیادان با محدودیت‌ها و موانع معیشتی بسیاری از قبیل دارایی‌های معیشتی مواجه هستند. یافته‌های تحقیق (Bandy & Grant, ۲۰۰۷) آشکار کرد که تولید کشاورزی به تنهایی نمی‌تواند معیشت پایدار روستاییان را تأمین کند. ایشان نتیجه گرفتند که کشاورزان نپال با تولید

محصولات و نیروی کار اجاره‌ای معیشت پایدار نسبی دارند. همچنین بیان داشتند که ناکافی بودن زمین کشاورزی، کمبود نیروی انسانی کار درون خانواده و فقدان دسترسی به خدمات کشاورزی از عوامل ابتدایی آغاز ناامنی معیشت هستند.

سرمایه طبیعی شامل: منابع طبیعی (زمین، آب و غیره) هستند که روستاییان از آنها برای معیشت خود استفاده می‌کنند. سرمایه مالی همان منابع اقتصادی و مالی است که افراد برای تأمین معیشت خود از آن استفاده می‌کنند و شامل درآمد، پس‌انداز و غیره می‌باشد. یکی دیگر از سرمایه‌های که روستاییان از آن برای معیشت خود استفاده می‌کنند، سرمایه فیزیکی است و شامل حمل و نقل، مسکن، جاده، امکانات بهداشتی و غیره می‌باشد. نتایج تحقیقات احمد و همکاران (Ahmed et al., ۲۰۱۰) نشان داده است که بین دارایی‌ها و درآمد خانوارهای روستایی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به طور اخص، نتایج آنها مشخص کرده است که بین درآمد و تجربه کاری، تحصیلات، اندازه خانوار و سن افراد همبستگی مثبت و معنی‌داری وجود دارد.

سرمایه اجتماعی در شکل شبکه‌های ارتباطی، هنجارهای فرهنگی و دیگر ویژگی‌های اجتماعی، کمک بسیار زیادی به تبادل تجربه، دانش و همکاری میان خانواده‌های روستایی می‌کند. ساخت‌ها و فرآیندهای تحول‌زا شامل نهادها، سازمان‌ها، سیاست‌ها و وضع قوانین هستند که معیشت را شکل می‌دهند. نهادها و سیاست‌های فرآیندهای تحول‌زا تأثیر عمیقی بر دسترسی به دارایی‌ها دارند (Parmawati et al., ۲۰۱۲). درک فرآیندهای نهادی باعث شناسایی موانع و فرصت‌های معیشت پایدار می‌شود. فقدان یک ساختار و فرآیند مناسب می‌تواند مانع اصلی برای توسعه و پیشرفت معیشت روستاییان باشد. نتایج درآمدی برون‌دادهای استراتژی‌های معیشتی هستند. نظیر: درآمد بیشتر، بهبود امنیت غذایی و کاهش آسیب‌پذیری (Kassa & Eshetu, ۲۰۱۴). تجزیه و تحلیل استراتژی‌های معیشتی به سمت تمرکز بر روی منابع درآمدی گرایش پیدا می‌کند. برون‌داد معیشت پایدار می‌تواند به عنوان کاهش فقر استدلال شود و برای کمک به از بین بردن فقر به دسترسی عادلانه به منابع بستگی دارد.

حسن‌شاهی و همکاران (۲۰۰۸) به تجزیه و تحلیل دارایی‌های مدیریت منابع طبیعی در تعاونی‌های تولید کشاورزی استان فارس پرداختند. نتایج آنها نشان داد سرمایه اجتماعی از بالاترین نمره برخوردار بود و بقیه سرمایه‌ها به ترتیب انسانی، طبیعی، مالی و فیزیکی در رده‌های بعدی قرار گرفتند. Fang & HaiYang (۲۰۱۲) در تحقیقی دیگر به ارتباط بین دارایی‌های معیشتی و استراتژی‌های معیشتی خانوارهای روستایی کشور چین پرداختند. نتایج آنها نشان داد که سرمایه فیزیکی بیشترین مقدار را دارا بود و سرمایه‌های انسانی و اجتماعی در رتبه‌های بعدی قرار داشتند. نوروژی و حیاتی (۱۳۹۴) در پژوهش خود پنج سازه اجتماعی، انسانی، اقتصادی، فیزیکی و زیست‌محیطی را بر معیشت پایدار کشاورزان مؤثر دانسته‌اند. صادق‌زاده و همکاران (۱۳۹۳) نیز با استفاده از رویکرد معیشت پایدار به بررسی پنج سرمایه فیزیکی، انسانی، اجتماعی، مالی و طبیعی شالیکاران پرداختند. آنها بیان داشتند که این پنج سرمایه از وضعیت خوبی در بین شالیکاران برخوردار نبودند. نتایج پژوهش شهرکی و شریف‌زاده (۱۳۹۴) نیز نشان داد که آبی‌پروری موجب پایداری بیشتر دارایی‌های اجتماعی، انسانی و مادی معیشتی و در نتیجه بهبود وضعیت پایداری معیشت کشاورزان می‌شود. با توجه به بیان مطالب ارائه شده، این پژوهش با هدف تبیین مؤلفه‌های معیشت پایدار در شرایط خشکسالی در بین اعضای تعاونی روستایی امیرکبیر شهرستان شیراز انجام گردید.

روش‌شناسی

پژوهش مورد نظر به صورت پیمایش انجام گردید. جامعه آماری مورد پژوهش، تمامی اعضای تعاونی امیرکبیر (۱۳۰۰ نفر) بودند. در پژوهش حاضر از روش نمونه‌گیری تصادفی، استفاده گردید. حجم نمونه آماری بر اساس جدول کرجسی و مورگان (Krejcie & Morgan, ۱۹۷۰)، ۲۹۷ نفر برآورد شد. برای جمع‌آوری داده‌ها از ابزار پرسشنامه استفاده گردید. برای سنجش متغیرهای تحقیق از طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت (خیلی کم = ۱ تا خیلی زیاد = ۵) استفاده گردید. روایی صوری ابزار تحقیق توسط پانلی از متخصصین مورد تأیید قرار گرفت. برای تأیید پایایی پرسشنامه یک مطالعه راهنما و تکمیل ۳۰ پرسشنامه از افراد خارج از جامعه آماری و تعیین آلفا کرونباخ صورت پذیرفت. ضریب آلفای کرونباخ بدست آمده، ۰/۷۸ بود که نشانگر پایایی قابل قبول متغیرهای پژوهش می‌باشد. پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها، داده‌های بدست آمده، با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS۲۲ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها و بحث

ویژگی‌های فردی اعضای تعاونی

بر طبق نتایج توصیفی، پاسخگویان مورد مطالعه بین دامنه سنی ۲۹ تا ۷۵ سال قرار داشتند (میانگین ۴۱/۱۷ سال و انحراف معیار ۱۳/۰۷). از نظر تحصیلات، ۱۵ درصد بی‌سواد، ۹ درصد سواد خواندن و نوشتن، ۳۵ درصد سیکل، ۳۳ درصد دیپلم و ۸ درصد در حد لیسانس سواد داشتند. بیش‌ترین میزان سابقه عضویت در تعاونی ۲۰ سال و کم‌ترین سابقه ۴ سال می‌باشد (میانگین ۱۱/۰۳ سال و انحراف معیار ۶/۱۱). از نظر بعد خانوار، اکثر خانواده‌های مورد بررسی (۴۹ درصد) به خانوارهای چهار و پنج نفره متعلق هستند. از نظر سابقه فعالیت کشاورزی، میانگین سابقه پاسخگویان ۲۳/۴۳ سال و انحراف معیار ۱۳/۴۶ بوده است. با توجه به این میانگین اکثریت گروه هدف پژوهش دارای سابقه بالایی در فعالیت‌های کشاورزی بودند و افرادی باتجربه محسوب می‌گردند.

تبیین مؤلفه‌های معیشت پایدار

مؤلفه‌های معیشت پایدار، پنج دسته را شامل می‌شوند. این پنج دسته شامل: استراتژی‌های خشکسالی، زمینه‌های آسیب‌پذیری، دارایی‌های معیشتی، فرآیندها و ساختارها و معیشت پایدار می‌باشند. در بررسی استراتژی‌های خشکسالی دو دسته استراتژی مدنظر می‌باشد؛ استراتژی‌های کلان و خرد. در توصیف این استراتژی‌ها مشخص شد که استفاده از آبیاری تحت فشار با میانگین ۳/۸۶ و انحراف معیار ۱/۰۲ از استراتژی‌های کلان و کاهش دور آبیاری مزارع با میانگین ۳/۳۵ و انحراف معیار ۱/۲۴ از استراتژی‌های خرد، رتبه نخست را به خود اختصاص داده‌اند. این در حالی است که میانگین کلی استراتژی‌های خشکسالی ۳/۰۵ بوده است.

جدول ۱. توصیف استراتژی‌های خشکسالی اعضای تعاونی

مؤلفه‌ها	زیرمؤلفه‌ها	گویه‌ها	میانگین*	انحراف معیار	
استراتژی‌های خشکسالی	استراتژی‌های کلان	استفاده از آبیاری تحت فشار	۳/۸۶	۱/۰۲	
		بکارگیری تسطیح اراضی	۲/۸۸	۰/۹۷	
	استراتژی‌های خرد	بهره‌گیری از شخم سطحی	۲/۹۱	۱/۱۲	
		جمع‌آوری بقایا از سطح خاک	۲/۰۵	۰/۹۲	
	استراتژی‌های خرد	کاهش سطح زیر کشت محصولات طی پنج سال اخیر	کاهش سطح زیر کشت محصولات طی پنج سال اخیر	۳/۲۶	۰/۹۸
			تغییر الگوی کشت محصولات	۳/۱۰	۱/۱۰
			کاهش دور آبیاری مزارع	۳/۳۵	۱/۲۴
			جمع	۳/۰۵	۱/۰۵

* خیلی کم (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴)، خیلی زیاد (۵)

مؤلفه دیگر تأثیرگذار بر معیشت پایدار روستاییان، زمینه‌های آسیب‌پذیری می‌باشد. این زمینه‌ها موارد مختلفی نظیر زمینه‌های اجتماعی، فنی- زراعی و بازار محصولات را شامل می‌شود. تجزیه و تحلیل زمینه‌های آسیب‌پذیری اعضای تعاونی نشان داد که کاهش حاصلخیزی اراضی طی پنج سال اخیر بیشترین میانگین (۳/۸۵ با انحراف معیار ۱/۲۵) را کسب کرده است. همچنین، میزان شور شدن اراضی طی پنج سال گذشته کمترین میانگین (۲/۵۳) را داشته است. میانگین کلی زمینه‌های آسیب‌پذیری اعضای تعاونی ۲/۹۴ با انحراف معیار ۱/۱۲ می‌باشد. سایر یافته‌ها در جدول (۲) ارائه شده است.

جدول ۲. توصیف زمینه‌های آسیب‌پذیری اعضای تعاونی

مؤلفه‌ها	گویه‌ها	میانگین*	انحراف معیار
زمینه‌های آسیب‌پذیری	تضمین فروش محصول هنگام کشت	۲/۸۱	۱/۲۷
	میزان مهاجرت افراد روستایی طی پنج سال اخیر	۲/۹۰	۰/۶۸
	میزان بیکاری افراد روستا	۲/۶۴	۱/۲۲
	میزان کاهش حاصلخیزی اراضی طی پنج سال اخیر	۳/۸۵	۱/۲۵
	میزان شوری خاک طی پنج سال اخیر	۲/۵۳	۱/۱۹
جمع		۲/۹۴	۱/۱۲

* خیلی کم (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴)، خیلی زیاد (۵)

دارایی‌های معیشتی یکی دیگر از مؤلفه‌های مؤثر در راهبردهای معیشت پایدار می‌باشد. دارایی‌های معیشتی از پنج نوع سرمایه را تشکیل شده است. این سرمایه‌ها شامل: سرمایه اجتماعی، طبیعی، انسانی، اقتصادی و نهادی می‌باشد. تجزیه و تحلیل هر یک از سرمایه‌ها مشخص نمود که اعتماد به کشاورزان و سپردن امور مزرعه به آنها در صورت عدم حضور با میانگین ۳/۷۱ و انحراف معیار ۱/۱۹ از زیرمؤلفه سرمایه اجتماعی، میزان دسترسی به آب آبیاری با میانگین ۲/۹۶ و انحراف معیار ۱/۳۱ از زیرمؤلفه سرمایه طبیعی، هزینه جهت تحصیل اعضای خانواده با میانگین ۲/۴۵ و انحراف معیار ۱/۱۳ از زیرمؤلفه سرمایه انسانی، میزان درآمد خانوار با میانگین ۳/۱۸ و انحراف معیار ۱/۱۸ از زیرمؤلفه سرمایه اقتصادی و حضور در مرکز خدمات کشاورزی با میانگین ۳/۰۳ و انحراف معیار ۱/۲۳ از زیرمؤلفه سرمایه نهادی اولویت‌های نخست را به خود اختصاص دادند. این در حالی است که، میانگین کلی دارایی‌های معیشتی اعضای تعاونی ۲/۷۸ بوده است.

جدول ۳. توصیف دارایی‌های معیشتی اعضای تعاونی

مؤلفه‌ها	زیرمؤلفه‌ها	گویه‌ها	میانگین*	انحراف معیار
سرمایه اجتماعی		همکاری با شورای اسلامی روستا	۲/۹۱	۰/۶۸
		سپردن امور مزرعه به سایر کشاورزان در صورت عدم حضور	۳/۷۱	۱/۱۹
		ضمانت سایر کشاورزان برای دریافت وام	۲/۸۰	۱/۲۹
		بیان نظرات در جلسات با مسئولین	۲/۶۴	۱/۲۲
		شرکت در جشن‌ها و مراسم مذهبی روستا	۲/۸۱	۱/۲۷
سرمایه طبیعی		کمک به سایر کشاورزان در امور مزرعه	۲/۶۴	۱/۱۱
		میزان حاصلخیزی خاک	۲/۷۶	۱/۱۴
		میزان دسترسی به آب آبیاری	۲/۹۶	۱/۳۱
		کیفیت آب در دسترس	۲/۲۵	۱/۰۲
		هزینه جهت تحصیل اعضای خانواده	۲/۴۵	۱/۱۳
سرمایه انسانی		هزینه جهت حفظ سلامت اعضای خانواده	۲/۲۵	۱/۱۴
		میزان اشتغال اعضای خانواده در مزارع	۲/۲۵	۱/۱۷
		میزان درآمد خانوار	۳/۱۸	۱/۱۸
		میزان مالکیت بر اراضی و باغات	۲/۹۰	۱/۰۸
		میزان مالکیت بر ادوات و ماشین‌آلات کشاورزی	۳/۰۸	۱/۱۷
سرمایه نهادی		حضور در تعاونی تولید روستایی	۲/۶۸	۱/۰۴
		حضور در مرکز خدمات کشاورزی	۳/۰۳	۱/۲۳
		حضور در دهرداری و شورای اسلامی روستا	۲/۷۶	۱/۱۳
		جمع	۲/۷۸	۱/۱۳

* خیلی کم (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴)، خیلی زیاد (۵)

در بررسی زیرمؤلفه‌های معیشت، سه موضوع درآمد، امنیت غذایی و آسیب‌پذیری اجتماعی و زیست‌محیطی مورد بحث قرار گرفته است. یافته‌های این بخش نشان داد که تأثیر خشکسالی بر افزایش هزینه‌های جاری خانوار از زیرمؤلفه درآمد با میانگین ۳/۸۶ و انحراف معیار ۰/۹۹، تأثیر خشکسالی بر میزان دسترسی به مواد غذایی از زیرمؤلفه امنیت غذایی با میانگین ۳/۴۳ و انحراف معیار ۱/۱ و تأثیر خشکسالی بر سوزاندن بقایای گیاهی و نزع بر سر آب از زیرمؤلفه آسیب‌های اجتماعی و زیست‌محیطی به ترتیب با میانگین‌های ۳/۲۳ و ۳/۲۱ و انحراف معیارهای ۱/۱۴ و ۱/۱۱ اولویت‌های نخست را کسب کرده‌اند. همچنین، میانگین کلی زیرمؤلفه‌های معیشت پایدار ۳/۳۲ بوده است. سایر یافته‌ها در جدول (۴) ارایه شده است.

جدول ۴. توصیف معیشت پایدار اعضای تعاونی

مؤلفه‌ها	زیرمؤلفه‌ها	گویه‌ها	میانگین*	انحراف معیار
درآمد		تأثیر خشکسالی بر کاهش درآمد	۳/۳۳	۰/۸۳
		تأثیر خشکسالی بر افزایش هزینه‌های جاری خانوار	۳/۸۶	۰/۹۹
		تأثیر خشکسالی بر کاهش میزان محصول	۳/۷۱	۰/۹۹
امنیت غذایی		تأثیر خشکسالی بر میزان مواد غذایی در روستا	۳/۴۲	۱/۰۵
		تأثیر خشکسالی بر کیفیت مواد غذایی در روستا	۳/۴۰	۱/۰۴
		تأثیر خشکسالی بر میزان دسترسی به مواد غذایی	۳/۴۳	۱/۱۰
		تأثیر خشکسالی بر قدرت خرید مواد غذایی	۳/۳۳	۱/۰۷
معیشت پایدار		تأثیر خشکسالی بر افزایش جرم در روستا	۳/۱۴	۱/۰۶
		تأثیر خشکسالی بر افزایش نزع بر سر آب	۳/۲۱	۱/۱۱
		تأثیر خشکسالی بر کاهش تعاملات و ارتباطات	۳/۰۷	۱/۰۷
		تأثیر خشکسالی بر مصرف کودها و سموم شیمیایی	۳/۰۱	۱/۰۶
		تأثیر خشکسالی بر سوزاندن بقایای گیاهی	۳/۲۳	۱/۱۴
آسیب‌پذیری اجتماعی و زیست‌محیطی		تأثیر خشکسالی بر کاربرد آبیاری تحت فشار	۳/۱۰	۱/۱۰
		جمع	۳/۳۲	۱/۰۴

* خیلی کم (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴)، خیلی زیاد (۵)

پنجمین مؤلفه معیشت پایدار، فرآیندها و ساختارها می‌باشد. این مؤلفه خود از سه زیر مؤلفه نهادهای خصوصی، سازمان‌های مردم‌نهاد و دولت تشکیل شده است. یافته‌ها مشخص نمود که میانگین هر یک از زیرمؤلفه‌های نهادهای خصوصی و سازمان‌های مردم‌نهاد به ترتیب ۳/۹ و ۴ و انحراف معیار ۱/۰۲ و ۰/۹۸ بوده است. همچنین، منع دولت از کشت گیاهان آب‌دوست بیشترین میانگین (۳/۲۵) با انحراف معیار ۰/۹۸ را در بین سایر گویه‌های زیرمؤلفه دولت به خود اختصاص داده بود. این در حالی است که میانگین کلی مؤلفه فرآیندها و ساختارها ۳/۰۹ و انحراف معیار ۱/۱۱ به‌دست آمده است.

جدول ۵. فرآیندها و ساختارها در شرایط خشکسالی

مؤلفه‌ها	زیرمؤلفه‌ها	گویه‌ها	میانگین*	انحراف معیار
فرآیندها و ساختارها	نهادهای خصوصی	کمک شرکت‌های خدمات مشاوره‌ای در خشکسالی	۳/۹۰	۱/۰۲
	سازمان‌های مردم‌نهاد	کمک تعاونی تولید روستایی در شرایط خشکسالی	۴	۰/۹۸
دولت	بیمه محصولات توسط دولت در شرایط خشکسالی	ارایه تسهیلات توسط دولت در شرایط خشکسالی	۳/۰۷	۱/۱۷
		منع دولت از کشت گیاهان آب‌دوست نظیر ذرت	۲/۳۵	۱/۴۷
		برگزاری کلاس‌های آموزشی در شرایط خشکسالی	۳/۲۵	۰/۹۸
		جمع	۲	۱/۰۵
			۳/۰۹	۱/۱۱

* خیلی کم (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴)، خیلی زیاد (۵)

یافته‌ها نشان داد که دارایی‌های معیشتی روستاییان از سطح پایینی برخوردارند. (Ahmed *et al.* (۲۰۱۰)، Hassanshahi *et al.* (۲۰۰۸) و صادق‌زاده و همکاران (۱۳۹۳) نیز در بررسی دارایی‌های معیشتی روستاییان به این نتیجه رسیدند که روستاییان از نظر دارایی‌های معیشتی در وضعیت مطلوبی قرار ندارند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

رشد جمعیت انسانی، کاهش تولیدات کشاورزی، خشکسالی‌های اخیر و شیوع بیماری‌ها جز عوامل ناامنی در معیشت خانوارهای روستایی به حساب می‌آیند. علل اتخاذ شیوه‌های معیشتی و درآمدهای متنوع در میان خانوارهای روستایی ممکن است ناشی از شرایطی خاص باشد. اما معیشت زمانی پایدار خواهد بود که در برابر تنش‌ها و فشارها مقابله و خود را بازیابی کند. همچنین، با حفظ و یا افزایش توانایی‌ها و دارایی‌ها در حال و آینده، از تضعیف منابع طبیعی پیشگیری شود. از طرفی شکل‌گیری هر الگوی معیشت، شیوه ترکیب انواع مختلف سرمایه‌ها و منابع معیشتی را نیازمند است. لذا، با در نظر گرفتن اهمیت و نقش تأثیرگذاری که معیشت پایدار را در زندگی خانوار روستایی دارد، همچنین افزایش نرخ بیکاری در بین جوامع روستایی و عدم توانایی برآورده ساختن نیازهای اولیه زندگی که ناشی از نبود یک معاش پایدار است، توجه به مؤلفه‌های تعیین کننده معیشت پایدار از ضروریات است. بر همین اساس، پژوهش مورد نظر با هدف تبیین مؤلفه‌های معیشت پایدار در شرایط خشکسالی در بین اعضای تعاونی روستایی امیرکبیر انجام گردید. یافته‌های این پژوهش نشان داد که به ترتیب مؤلفه‌های معیشت پایدار، فرآیندها و ساختارها، استراتژی‌های ساختاری، زمینه‌های آسیب‌پذیری و دارایی‌های معیشتی بیشترین میانگین را به خود اختصاص داده‌اند. با نگاهی تأمل‌برانگیز می‌توان نتیجه گرفت که دارایی‌های معیشتی که یکی از مهم‌ترین راهبردهای معیشت پایدار کم‌ترین مقدار را کسب کرده است. این در حالی است که با افزایش سطح دسترسی به انواع مختلف دارایی‌های وابسته به معیشت و کنترل آنها، روستاییان قادر خواهند بود گزینه‌های معیشتی مختلفی را ایجاد کنند. این دارایی‌ها تشکیل دهنده بدنه اصلی معیشت روستاییان هستند. لذا، با توجه به یافته‌ها پیشنهادها زیر آرایه می‌گردد:

- برنامه‌ها و سیاست‌های بلندمدت برای توانمندسازی کشاورزان محلی و فعالیتهای حمایتی از معیشت روستاییان نظیر استراتژی‌های درآمدزایی سازگار با مناطق روستایی، بالا بردن دانش، مهارت‌ها و سرمایه اجتماعی.
- هدایت روستاییان به استفاده خلاقانه از فرصت‌ها و پتانسیل‌های شغلی جدید در حوزه خدمات روستایی.
- تعیین توان بالقوه بهره‌برداری برای منطقه متناسب با نوع کاربری در طرح‌های توسعه روستایی.
- برنامه‌ریزی مشارکتی برای بکارگیری دانش، مهارت و تجربه روستاییان در زمینه‌های مختلف اقتصادی در مناطق روستایی.

منابع

- رکن‌الدین افتخاری، ع.، موسوی، س.م.، پورطاهری، م. و فرج‌زاده اصل، م. (۱۳۹۳). تحلیل نقش تنوع معیشتی در تاب‌آوری خانوارهای روستایی در شرایط خشکسالی (مطالعه موردی: مناطق در معرض خشکسالی استان اصفهان). *پژوهش‌های روستایی*، ۵(۳)، ۶۳۹-۶۶۲.
- سجاسی قیداری، ح.، صادقلو، ط. و شکوری‌فرد، ا. (۱۳۹۵). سنجش سطح دارایی‌های معیشتی در مناطق روستایی با رویکرد معیشت پایدار (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان تایباد). *پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، ۵(۱)، ۱۹۷-۲۱۶.
- شهرکی، م. و شریف‌زاده، م. (۱۳۹۴). ارزیابی جایگاه آبی‌پروری در معیشت پایدار روستایی کشاورزان استان زاهدان. *پژوهش‌های روستایی*، ۶(۱)، ۹۷-۱۱۶.
- صادق‌زاده، م.، اللهیاری، م.ص.، انصاری، م.ح. و نژادرضایی، ن. (۱۳۹۳). تحلیل پایداری اراضی شالیکاری شهرستان رشت با استفاده از رویکرد معیشت پایدار. *تحقیقات اقتصاد کشاورزی*، ۶(۴)، ۵۵-۷۰.
- نوروزی، م. و حیاتی، د. (۱۳۹۴). سازه‌های مؤثر بر معیشت پایدار روستایی از دیدگاه کشاورزان استان کرمانشاه. *علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، ۱۱(۱)، ۱۲۷-۱۴۴.
- Ahmed, N., Troell, M., Allison, E.H., and Muir, J.F. (۲۰۱۰). Prawn postlarvae fishing in coastal Bangladesh: Challenges for sustainable livelihoods. *Marine Policy*, ۳۴, ۲۱۸-۲۲۷.
- Ashley, C., and Carney, D. (۱۹۹۹). *Sustainable Livelihoods: Lessons from Early Experience*. DFID, London.
- Bhandari, B.S., and Grant, M. (۲۰۰۴). *Farmers' attitudes towards communitybased watershed management approaches and programs: a case study in the Kalikhola Watershed, Nepal*, Postdoctoral Study Report, University of Calgary, Canada.
- Carney, D. (۱۹۹۸). *Sustainable Rural Livelihoods: What Contribution Can We Make?* DFID, London.
- Carswell, G. (۱۹۹۷). *Agricultural intensification and rural sustainable livelihoods: a think piece*. IDS Working Paper ۶۴. Institute of Development Studies, Sussex.
- Chambers, R., and Conway, G. (۱۹۹۲). *Sustainable rural livelihoods: practical concepts for the ۲۱st Century*. IDS DP۲۹۶, Brighton.
- DFID. (۱۹۹۹). *Sustainable livelihoods guidance sheets*. Department for International Development, London, UK.
- Dumanski, J., and Pieri, C. (۱۹۹۶). Application of the pressure-state-response framework for the land quality indicators (LQI) program. In *land quality indicators and their use in sustainable agriculture and rural development* (p. ۴۱). *Proceedings of the Workshop Organized by the Land and Water Development Division FAO Agriculture Department*, January ۲۵-۲۶.
- Edward, H.A., and Ellis, F. (۲۰۰۱). The livelihoods approach, and management of small-scale sherry. *Marine Policy*, ۲۵, ۳۷۷-۳۸۸.
- Ellis, F., and Mdoe, N. (۲۰۰۳). Livelihoods and poverty reduction in Tanzania. *World Development*, ۳۱(۸), ۱۳۶۷-۱۳۸۴.
- Fang, S., and HaiYang, SH. (۲۰۱۲). Relationship Analysis between Livelihood Assets and Livelihood Strategies: A Heihe River Basin Example. *Sciences in Cold and Arid Regions*, ۴(۳), ۲۶۵-۲۷۴.
- Frankenberger, T., Drinkwater, M., and Maxwell, D. (۲۰۰۰). *Operationalizing household livelihood security: a holistic approach for addressing poverty and vulnerability*, Program Document, CARE USA. CARE, Atlanta, GA.
- Hassanshahi, H., Irvani, H., Kalantari, Kh., and Rezaee, A. (۲۰۰۸). Analysis of capital assets of Natural Resources Management System in the Agricultural Production Cooperatives (APCs) in Fars Province, Iran. *American-Eurasian Journal of Sustainable Agriculture*, ۲(۲), ۱۵۰-۱۵۷.

- Kassa, K., and Eshetu, Z., (۲۰۱۴). Situation analysis of rural livelihoods and socioeconomic dynamics for sustainable rural development: The Case of Legehida Woreda district. *Journal of Agriculture and Environmental Management*, ۲(۳), ۲۰۱-۲۰۸.
- Lindenberg, M. (۲۰۰۲). Measuring household security at the family and community level in the developing world. *World Development*, ۳۰(۲), ۳۰۱-۳۱۸.
- Morris, M. (۱۹۷۹). *M. Morris in Measuring the condition of the world's poor*. Pergamon Press, Oxford, pp. ۶۱-۷۵.
- Parmawati, R., Sempron., Nugroho, I., and Setiawan, B. (۲۰۱۲). Level of Sustainable Livelihood Approach at Central Agriculture city of Batu. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, ۲(۶), ۵۶۳۱-۵۶۳۵.
- Pimentel, D. (۱۹۹۶). *Human demography and environmental resources*. In: Nath, B., Hens, L., Devuyt, D. (Eds.), Sustainable Development. VUB University Press, Brussels, Belgium, pp. ۱۱۱-۱۳۶.
- Rasul, G., and Thapa, G. (۲۰۰۳). Sustainability analysis of ecological and conventional agricultural systems in Bangladesh. *World Development*, ۳۱(۱۰), ۱۷۲۱-۱۷۴۱.
- Scoones, I. (۱۹۹۸). *Sustainable rural livelihoods: a framework for analysis*. IDS Working Paper, ۷۲. Institute of Development Studies, Sussex.
- UNDP. (۱۹۹۸). *United Nations Development Program. Policy analysis and formulation for sustainable livelihoods* [Online]. Available: /www.undp.org.